

Дубасенюк О.А. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Інноваційні аспекти підготовки фахівців в умовах модернізації освітнього простору»: Зб. наук.праць. – Новоград-Волинський, 2018. – Вип. 1. – 283 с. – С. 12-21.

УДК 371.2 (09)

*Олександра Дубасенюк,
доктор педагогічних наук, професор
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Житомир
dubasenyk@ukr.net*

Сучасні тенденції розвитку вищої освіти

Дубасенюк О. А. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти

У статті аналізуються тенденції розвитку системи вищої школи з урахуванням сучасних вимог світових та євроінтеграційних процесів. Увага акцентується на тенденціях глобалізації, інтеграції, фундаменталізації, гуманізації, неперервності, диференціації, індивідуалізації, інформатизації, диверсифікації, багаторівневості, стандартизації тощо, також на тенденціях розвитку системи вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу.

***Ключові слова:** тенденції, система вищої освіти, заклади вищої освіти, інтеграційні процеси.*

Dubasenyuk AA Modern tendencies in the development of higher education

The article analyzes trends in the development of higher education, taking into account the modern requirements of world and European integration processors. Attention is focused on the tendencies of globalization, integration, fundamentalization, humanization, continuity, differentiation, individualization, informatization, diversification, multilevel, standardization, etc., as well as on the development trends of the higher education system in Ukraine in the context of the Bologna process

***Key words:** trends, higher education system, institutions of higher education, integration processes.*

Постановка проблеми. У Законі «Про вищу освіту», «Національній доктрині розвитку освіти» наголошено що освіта має стати стратегічним ресурсом покращання добробуту людей, забезпечення національних інтересів,

зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. В умовах глобалізаційних змін відбувається модернізація технологій, перехід до інформаційно-технологічного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку. Розвиток людини постає як головна мета, пріоритетний показник, основний важіль сучасного прогресу. Водночас виникає потреба в докорінній перебудові галузі відповідно до сучасних вимог держави, суспільства, тому постають завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем [4, 6].

Особливе місце в загальнодержавній системі освіти України займають заклади вищої освіти, які мають працювати, на перспективу розвитку суспільства. Академік В.П. Андрущенко зазначає, що вища школа покликана формувати інтелект нації, від цього залежить її майбутнє [1]. Парадигма розвитку вищої освіти в Україні у ХХІ ст. зумовлюється якісними характеристиками суспільства майбутнього. За прогнозами вчених-футурологів, ХХІ ст. характеризуватиметься такими основними проявами: з'явленням «цифрового покоління», що означає стрімкий розвиток інформаційних технологій, загальну комп'ютеризацію та системне програмування всіх сфер виробництва, застосуванням телекомунікацій зі зворотним зв'язком. Це призведе до зміни ритму і стилю суспільного та індивідуального життя людей, що набуде більшу інтенсивність, індивідуальність, відповідальність, творчість. Сучасне суспільство потребуватиме інтелектуально розвиненої мобільної особистості, здатної до самоосвіти, самовдосконалення, що передбачає володіння ґрунтовними знаннями [5]. Відповідно ставляться нові вимоги і до професійної освіти.

Вища освіта має бути фундаментальною, базуватися на сучасних досягненнях науки, здійснюватися за новітніми педагогічними технологіями. Професійно підготовлений фахівець – це особистість, громадянин з високим рівнем культури, морально-духовними цінностями. Водночас суспільно неконтрольований розвиток техніки й технології, упровадження масштабних технічних проектів спричинили глобальну кризу цивілізації. Вихід з неї можливий

лише шляхом здійснення освітньо-інтелектуальної, освітньо-виховної модернізації в системі освіти, й передусім у професійній освіті.

Мета статті: проаналізувати сучасні тенденції розвитку системи вищої освіти у контексті світових та євроінтеграційних процесів.

Професійна школа, яка об'єднує заклади вищої освіти всіх рівнів, повинна спрямувати свої зусилля до розв'язання складних сучасних проблем. Заклади вищої освіти та науково-дослідні інститути України мають достатній науковий та інтелектуальний потенціал, щоб упродовж 10-15 років перебудувати систему професійної підготовки фахівців у контексті нових світоглядних, соціальних і економічних потреб та новітніх тенденцій [3].

Відтак, освітня діяльність у ВНЗ має ґрунтуватися на таких основних постулатах: 1) відповідність освіти потребам соціально-економічного розвитку суспільства; 2) забезпечення інтелектуального розвитку особистості, оволодіння нею ефективними методами самостійної пізнавальної діяльності; 3) формування у молодих поколінь високих морально-духовних якостей на засадах загальнолюдських і національних цінностей; 4) розвиток високої екологічної культури й відповідальності за збереження довкілля. Розв'язання цих складних завдань залежить насамперед від цілеспрямованої, науково обґрунтованої діяльності педагогів вищої школи, які володіють науковими знаннями з теорії та методики професійної освіти.

Модернізація вищої освіти в Україні потребує врахування загальних тенденцій розвитку систем вищої освіти у контексті світових інтеграційних процесів. У межах реформ, що відбуваються за рубежом і в Україні у сфері вищої освіти [3, 7], можна виділити такі тенденції:

1. За останнє десятиліття істотно змінилося освітнє середовище в інформаційному суспільстві, як наслідок появи нових можливостей. Для молодого «цифрового покоління» мережевий простір стає віртуальною реальністю, в якій вони проводять значну частину свого часу, отримуючи необхідну інформацію, здійснюючи інтерактивну взаємодію з іншими користувачами мережі. З'являється багато перспектив поповнювати свої знання через мережу Інтернет. Виникає

проблема розробки нової освітньої парадигми навчання і виховання студентів в умовах сучасного інформаційного простору. Так, Г.О. Берулава висловлює важливу думку про необхідність розробки мережевої освітньої парадигми і відповідно створення теорії навчання в інформаційному середовищі з метою виявлення специфічних особливостей мережевої освіти, в якому проявляються можливості інформатизації освіти [2].

2. У структуру освітнього процесу має закладатися вироблення здатності до дослідницької, конструкторської, винахідницької діяльності, спрямованої на формування навичок самостійного пошуку перспективних напрямів методології досліджень і відповідних розробок. Досвід такої діяльності розвинених країн (США, Японія) свідчить про досягнуті значні результати в різних галузях зафіксованих у відповідних документах, що проголошуються як найважливіша складова національного багатства. Так, кількість представлених патентів на винаходи у рік складає в Японії 150 тис., в США – 75 тис.

3. Тенденція оптимістичного ставлення до можливостей дітей та молоді незалежно від їх природного потенціалу і соціального положення, які можуть успішно навчатися за умови кваліфікованого викладання; висловлюється думка про позитивні можливості учнів щодо засвоєння усіх програмних навчальних дисциплін. Такий підхід впливає на вирішення головного питання: конструювання базового змісту освіти, що є обов'язковим для всіх і відповідає вимогам сучасної цивілізації. Чітко простежується тенденція розширення (до 35%) обсягу навчального часу, що відводиться на «ядро» загальної освіти, включаючи математику, природничонаукові дисципліни, основи інформатики. В останні роки також посилилася увага до гуманітарних дисциплін.

4. Формування такого важливого напрямку як наукова освіта. Перебудова освітнього процесу спрямована на те, щоб засвоєння знань мало творчий характер і заклало б підґрунтя для науково-дослідної і конструкторської діяльності. Слід урахувати й те, що традиційна лінія на професійну спеціалізацію кадрів багато в чому втрачає свою актуальність, оскільки технологічні структури розвиваються

так стрімко і стрибкоподібно, що потенціал наукової інформації, накопиченої фахівцем під час навчання, вичерпується, ледь тільки вводиться у використання. Наприклад, період «напіврозпаду» спеціальних інженерних знань складає нині від 2 до 5 років. Ні безперервна освіта, ні індивідуальна робота над собою, ні перепідготовка не компенсують цей розрив, якщо істотно не зміниться освітня система у бік універсалізації фахівця, фундаментальної підготовки із загальнотеоретичних і гуманітарних дисциплін. Істотним компонентом наукової освіти має стати освоєння стратегій технологічного переозброєння різних галузей, спрямованих на оволодіння майбутніми фахівцями теоретичними програмами здійснення стратегічних змін у процесі психологічної адаптації до них і створення таких умов, за яких вони самі будуть націлені на постійне оновлення галузі.

Водночас потребують посилення теоретичні дослідження у сфері освітології, що передбачає аналіз, оцінку, систематизацію емпіричного й узагальненого матеріалу з позицій певної концептуальної парадигми. Виникає проблема у виокремленні найбільш істотних рис, особливостей передового або новаторського досвіду, що забезпечує можливість використання нових ідей в інших умовах. Теоретичному дослідженню можуть підлягати як окремі методи, форми, способи, технології навчання й освіти, так і система виробничої практики, що склалася; необхідно також спиратися на базові теоретичні концепції і діяльність відомих науково-педагогічних шкіл.

5. Посилення диференціації та індивідуалізації освітнього процесу шляхом розвитку варіативних освітніх програм, орієнтованих на різні категорії студентів, а також розробка індивідуалізованих програм і визначення темпів навчання стосовно персональних особливостей і здібностей кожного студента. Також передбачається суттєве розширення диференціації та індивідуалізації навчання на основі створення нових поколінь навчальних програм з урахуванням індивідуальної траєкторії розвитку студента..

6. Активний пошук нової методичної системи, яка орієнтована не тільки на інтелект особистості, але й на чуттєву та підсвідому сферу особистості,

спрямовану на те, щоб студент з пасивного об'єкту перетворювався на суб'єкт навчального процесу. Силами соціологів, психологів і педагогів організується і розвивається служба «гайден» з метою цілеспрямованого і всебічного вивчення особистості, її навчальної та професійної орієнтації, персонального консультування.

7. Активне упровадження принципів безперервної освіти, створення нових типів навчальних закладів для неформальної освіти: народні будинки (Німеччина, Нідерланди); громадські мережі саморегульованої освіти (США); інформаційно-навчальні центри, суспільні зали, центри освіти жінок (Японія). В Україні успішно функціонує Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, зокрема відділ андрагогіки, у межах якого розробляються інноваційні стратегічні напрями розвитку освіти впродовж життя. Відбувається реалізація принципів безперервної системи освіти. До таких належать: а) поступальність у формуванні і збагаченні творчого потенціалу особистості; б) вертикальна і горизонтальна цілісність позитивного освітнього процесу; в) інтеграція навчальної і практичної діяльності; г) урахування особливостей структури і змісту освітніх потреб людини на різних стадіях її життєвого циклу; д) змістова спадкоємність висхідних ступенів освітніх шаблів; е) єдність професійної, загальної і гуманітарної освіти; ж) самоосвіта в періоди між стадіями організованої навчальної діяльності; з) інтеграція формальної, неформальної та інформальної складових безперервного освітнього процесу.

8. Істотно трансформується зміст вищої освіти, що передбачає: посилення соціальної і гуманітарної складових освіти. Останнє може бути реалізовано через збільшення відносного обсягу предметів соціально-гуманітарного циклу. Для прикладу, у технічних вузах США 25% часу відводилося на гуманітарні предмети. У Массачусетському технологічному університеті – провідному технічному університеті США, студент на кожному курсі здає той або інший гуманітарний предмет. Причому це не логізований курс, наприклад, історії країни, а курс, що вимагає творчого збагачення особистості. У Японії велике значення надається

етиці та естетиці в загальному циклі дисциплін, що викладаються. Інноваційні технології проектування змісту вищої освіти в західних країнах спрямовані на: виключення з навчальних програм матеріалу, який має другорядний або виключно описовий характер і може вивчатися факультативно; модернізацію навчальних дисциплін на основі сформованості їх логічного й образного мислення; інтеграцію знань, що набуваються у ході вивчення суміжних дисциплін і створюють передумову для проблемно-модульного вивчення ряду дисциплін, орієнтованих на цей процес [8, с. 578-579].

9. Провідною новацією у вирішенні проблеми змісту освіти є стандартизація, яка аналізується і впроваджується як у державах з децентралізованою системою освіти (США, Великобританія та ін.), так і в країнах, де завжди існували державні навчальні плани і програми. Починаючи із середини 80-х рр. ХХ ст. більшість країн світу прагне до стандартизації змісту освіти. При цьому не завжди застосовується термін «стандарт». Уживаються поняття «базовий (основний) зміст», «стрижень (ядро) змісту», «загальнонаціональний зміст освіти» та ін. Проте суть їх одна – розробка державних вимог до базового змісту освіти, обов'язкового для всіх. Як відомо, Україна приєдналась до Болонського процесу у 2005 році. Важливо відзначити зміни-тенденції, які відбуваються в українській державі за останні роки [7]. За цей час проведена значна робота: має місце прогрес у запровадженні Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) та додатків до диплома європейського зразка, також сектор вищої освіти України більшою мірою залучений у ЄПВО. Ведеться робота з розробки національної системи кваліфікацій. Створено плани щодо покращення та координації заходів із забезпечення якості на національному рівні. Здійснюється діяльність щодо отримання випускниками закладів вищої освіти додатку до диплома європейського зразка. Крім того передбачено: розробку системи забезпечення якості відповідно до Стандартів та рекомендацій забезпечення якості у ЄПВО; підвищення рівня працевлаштування випускників вишу; підвищення мобільності викладачів і студентів; розширення зв'язків між закладами вищої освіти та

громадськістю. Реалізується принцип неперервності та наступності програм підготовки фахівців на всіх рівнях навчання.

Нині в Україні продовжує формуватися система моніторингу та визначення рейтингу закладів вищої освіти, яка використовує при оцінюванні діяльності міжнародні показники (індикатори), а також існує національна система моніторингу якості та визначення рейтингу вишів з метою прийняття управлінських рішень. Національна система забезпечення якості реалізується через системи ліцензування і акредитації. Вживаються заходи як на урядовому, так і інституційному рівні для підвищення мобільності студентів і персоналу та подолання основних перешкод, що дає можливість спростити процедуру перевodu студентів з одного вищого навчального закладу в інший за рахунок трансферу та накопичення кредитів ECTS. Бакалавр будь-якого університету може продовжувати навчання в університеті. Міжнародній академічній мобільності значною мірою сприяють двосторонні договори обміну студентами. Розвиваються різноманітні форми підтримки талановитих студентів і молодих науковців для навчання та стажування в провідних зарубіжних університетах і дослідницьких центрах. Один з важливих напрямів – забезпечення рівного доступу до вищої освіти.

Ведеться робота щодо підвищення мобільності студентів і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів у двосторонніх напрямках. Так, підвищенню зовнішньої мобільності кадрів сприяє: стажування викладачів українських вищих навчальних закладів у провідних європейських університетах; виконання спільних наукових програм та проєктів із провідними університетами Європейського простору вищої освіти, країн-учасниць Болонського процесу, укладення міжуніверситетських двосторонніх договорів по обміну кадрами; створення спільних програм підготовки фахівців із провідними європейськими університетами.

Висновки. Таким чином, модернізація системи вищої освіти в Україні спрямована на розвиток фундаментальної науки, українських і світових

культурних цінностей, орієнтації на ідеали демократії і гуманізму, які необхідні для існування та розвитку громадянського суспільства.

Перспективи подальших досліджень. Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів передбачає вдосконалення їх компетенцій відповідно до сучасних вимог з метою забезпечення сталого розвитку держави та системи вищої освіти. До першочергових проблем віднесено розроблення та впровадження професійних стандартів як основи для модернізації державних освітніх стандартів (навчальних програм, навчальних планів) для підвищення якості змісту професійної освіти і навчання та приведення його відповідно до сучасних вимог. Проведення в університетах прикладних досліджень, навчання через наукові дослідження. трансформація університетів в університет навчання впродовж життя. Передбачено розробку нових механізмів урахування закладів вищої освіти потреб ринку праці з метою сприяння працевлаштуванню випускників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрущенко В.П. Основні тенденції розвитку вищої освіти на рубежі століть // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С 11-17.
2. Берулава Г.А. Методологические основы деятельности практического психолога: учеб. Пособие. – М.: Высшая школа, 2003. – 64 с.
3. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посібник / за ред. В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. – Тернопіль: Навчальна книга, Богдан, 2004. – 384с.
4. Закон України «Про вищу освіту» / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004.
5. Кремень В.Г. Філософія освіти XXI століття // Освіта України. – 2002. – 28 грудня.
6. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 23 квітня.
7. Болонський процес. Національний звіт: 2007-2009. – К., 2010.
8. Педагогіка: Велика сучасна енциклопедія / Сост. Е.С. Рапацевич. – Мн.: "Соврем. слово", 2005. – 720 с.

Олександра Антонівна Дубасенюк – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка, Житомир, 0967338165, dubasenyk@ukr.net